

Dean Duda

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

GRANICE ROMANA (PELEŠ I KORAĆ)

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/9789533792668.03>

Rad je posvećen stanju književnog znanja kojim 1960-ih raspolažu tumači modernog romana u njegovoj lokalnoj varijanti. To se znanje tumači kao konjunktura s dvama primjerima: *Poetikom suvremenog jugoslavenskog romana 1945–1961* Gaje Peleša i *Hrvatskim romanom između dva rata 1914–1941* Stanka Koraća. Njihovi su pokušaji i dosezi analizirani s obzirom na specifične uvjete književnohistoriografske proizvodnje u dinamici razmjene lokalnog i globalnog znanja o književnosti, uz skretanje pozornosti na tri granice žanra: epistemičku, metodološku i razumijevanje odnosa romana i konkretne društvene stvarnosti.

Ključne riječi: Gajo Peleš, Stanko Korać, moderni roman, znanje o književnosti, konjunktura, uvjeti proizvodnje

Osnovno pitanje koje pokreće ovu raspravu zapravo je infrastrukturno. Proizišlo je iz ponešto drukčije i tek dijelom srodne problematike. Naime, kada početkom 1962. M. Krleža u časopisu *Forum* započinje u nastavcima objavljivanje *Zastava* – koje će se definitivno kao prvo cjelovito izdanje u četiri knjige pojaviti 1967. u njegovim Sabranim djelima u Zorinoj nakladi – u kakvu se stanju nalazi domaće književno znanje o modernom romanu i njegovim lokalnim izvedenicama? Kako izgledaju domaći književnohistoriografski ili teorijski pristupi modernom romanu odnosno općenitije o romanu u XX. stoljeću? Koji su njihovi teorijski dosezi, kakve su im povijesne artikulacije, kako se roman razumije i tumači, u kojoj se mjeri odvija razmjena lokalnog i, uvjetno, globalnog znanja o romanu (na izvornim jezicima i u prijevodu)? Ukratko: kakvi su uvjeti proizvodnje znanja o romanu i kako ono u izvedbi izgleda?

Taj, uvjetno govoreći epistemički, kontekst barem je dvostruko važan: s jedne strane govori o stanju proučavanja romana 1960-ih, a s druge svjedoči o svojevrsnom analitičko-hermeneutičkom alatu, koji je uz književnu kritiku –

kao posredničku dnevno-periodičku, evaluacijsku i predstavjačku djelatnost – u to doba aktivan i tako otvara sinkronijski hermeneutički horizont u koji se *Zastave* objavljivanjem smještaju. Naravno da isto pitanje vrijedi za svaki roman objavljen 1960-ih i da su *Zastave* samo razlog interesa, istraživački ulog ili pak uvod u problem.

Uvjeti proizvodnje znanja o romanu, kao i općenitije znanja o književnosti, naravno, središnje je i, bez ikakve preuzetnosti, uvelike zapostavljeno pitanje. Lagoda gotovo trenutne dostupnosti knjiga i rasprava za koje smo zainteresirani, svi benefiti digitalne revolucije kojima danas raspolažemo, participacija u globalno aktivnim tipovima književnog znanja, kao i epistemološka organizacija književnog polja, znaju zavarati ako pogled na produkciju u struci usmjerimo u vrijeme udaljeno šest desetljeća bez potrebnog opreza i osjetljivosti na onodobne uvjete proizvodnje. Jednako tako treba istaknuti da suvremena dominacija engleskog kao akademskog jezika u to vrijeme ne postoji ili blaže: ne postoji dominacija engleskog jezika kao danas i vlada neka vrsta ravnopravnosti velikih ili – kako se to nekad zvalo – svjetskih jezika. Engleski je samo jedan od jezika važnih za struku.

Iako se na prvi pogled čini suvišnim, vrijedi podsjetiti što se početkom 1960-ih događa s književnom teorijom odnosno sa znanjem o književnosti općenito. Posrijedi je rijetko dinamično desetljeće u proizvodnji znanja u okvirima uže struke i humanistike općenito, globalno intenzivno i lokalno u sustavnom početnom zamahu. Ideje i poticaje koji uopće cirkuliraju humanistikom, njihovu ulogu u formiranju književnog znanja u tom desetljeću, jednako se tako čini izlišnim spominjati, kao što vjerojatno dosadu izaziva i upućivanje na zgusnutu povijest svjetskoga romana 1960-ih od T. Capotea preko napokon objavljenog *Majstora i Margarite* M. Bulgakova, zatim, na primjer, G. Pereca ili M. Kundere, do prve generacije hispanoameričkog booma.

Međutim, jednu činjenicu koju uglavnom olako ispuštamo, korisno je ovom prilikom ukratko i pregledno spomenuti. Posrijedi je iznimna dinamika razvika književnog znanja u prvoj polovici 1960-ih i njezin kasniji nesmanjeni pluralni intenzitet. U Parizu, primjerice, strukturalizam, semiologija i Lacanovi seminari, u Tartuu i Moskvi semiotika, u Pragu dijalektička strukturologija

druge generacije,¹ u Konstanzu estetika recepcije i hermeneutika, u Engleskoj marksistički kulturalizam, u Birminghamu započinje s radom CCCS – i sve to samo u prvoj petoljetki, a za koju godinu još i više: dekonstrukcija i otvorena vrata poststrukturalizmu, feminizam, kritika „duginih boja” i niz glasnijih ili tiših škola poput one u Nitri, uz naravno trajanje i aktivnost autora s naknadnim statusom kolektiviteta kao što je „ženevska škola” ili pak škola komunikacije iz Toronta ako računamo 1963. i početak McLuhanova Programa u kulturi i tehnologiji. U domaćem kontekstu, svakako, epistemička rahlost tzv. zagrebačke stilističke škole okupljene oko *Umjetnosti riječi* (časopis je pokrenut 1957.), više kao pokušaj etabliranja znanstvene ozbiljnosti bavljenja poslom i jasan znak odjeka globalne dinamike u specifičnim uvjetima.

Otprilike u to vrijeme, početkom i preciznije sredinom 1960-ih godina nastaju dva ozbiljna rada i pojavljuju se, ne baš istodobno s dovršetkom autor-
skih rukopisa, u razmaku od šest i/ili osam godina, dvije važne knjige o (domaćem) romanu. Zanimljive po teorijskom ulogu, razumijevanju žanra, obuhvatu građe, metodologiji istraživanja, analitičkom žargonu, ali i s obzirom na procjene društvenog stanja odnosno paralelnog momenta razvitka najpopularnijega pripovjednog žanra i konkretne društvene zbilje u strukturi dvadesetostoljetnog moderniteta. Prva je knjiga Gaje Peleša *Poetika suvremenog jugoslavenskog romana (1945–1961)*, objavljena 1966. a druga Stanka Koraća *Hrvatski roman između dva rata 1914–1941* (pisana 1964.–1967., objavljena 1972. u Radu JAZU, a zatim kao samostalna knjiga prvi put 1974.).

Peleševa knjiga zapravo je njegova doktorska disertacija, dovršena 1964. i obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1965., a Koraćev svojevrsan, metodološki podudaran dijakronijski nastavak, komplementarna književno-povijesna ekstenzija njegove disertacije posvećene hrvatskom romanu u doba moderne, obranjene 1961. na istom fakultetu. U nešto lagodnijem tumačenju, Peleševa bi se knjiga, iako distinktivna, metodom i obujmom drukčija, mogla protumačiti kao treća književnopovijesna postaja na općem

¹ Dijalektička strukturologija je odrednica koju u analizi druge generacije praškog strukturalizma koristi K. Chvatík. Usp. Chvatík, Květoslav. 1981. *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie und Geschichte*. W. Fink. München.

romanesknom putu, treći i aktualni svezak neke imaginarne edicije neimenovanog nakladnika o domaćem modernom romanu i njegovoj tipologiji.²

Uvjeti proizvodnje nalažu da se razmotre i uvjeti objavljivanja, materijalne karakteristike ishodišnog teksta i konačnog izdanja. Peleševa doktorska disertacija pod naslovom *Struktura suvremenoga hrvatskog i srpskog romana (1945–1961)* obasiže 292 stranice strojnog teksta i uz poneku lektorsku intervenciju posve je podudarna s knjigom. Knjiga je objavljena u nakladničkom nizu Jugoslavenski pisci zagrebačkog Naprijeda, koji je tih godina uređivao J. Laušić, i koji je još od 1950. obuhvaćao prvotisak ili (rjeđe) ponovljena izdanja romana, novela, putopisa i esejistike, a što se uže stručnih i profesionalno-akademskih stvari tiče, u 1960-ima su u toj ediciji izišle i knjige A. Polanščaka (inače profesora francuske književnosti na romanistici zagrebačkog Filozofskog fakulteta) *Od povjerenja do sumnje: problemi francuske književnosti* (1966), *Talijanske teme* (1967) I. Frangeša, *Književne porredbe* (1968) A. Flakera, kao i, vrijedi dodati kad se već spominju *Zastave*, prvo izdanje *Razgovora s Krležom* (1969) P. Matvejevića.

Peleševa knjiga u odnosu na njegovu disertaciju ima materijalno dva viška i jedan manjak. Viškovi su svakako njegov kratki Predgovor (datiran 3. X. 1965.) i Registar pojmova, imena i naslova na kraju knjige. Manjak je svakako izostala Bibliografija, koja u disertaciji sadržava 1. Opći dio i 2. Pisci i djela. Prvi obuhvaća opće književnoteorijske i književnohistoriografske rasprave što ih je koristio u radu (*Od Degré zéro de l'écriture* R. Barthesa preko M. Butora do V. Žmegača), a drugi monografije, studije i kritičke osvrte posvećene pojedinim autorima i romanima koji su predmet njegova interesa. Nažalost, vjerojatno je posrijedi tehnički previd u prijelomu i tisku.

Promjena naslova jednako je tako zanimljiva. Što stoji između „hrvatskog i srpskog” i „jugoslavenskog” romana u razmaku od godine dana? Je li posrijedi autorska ili urednička odluka, tržišna ili kulturna, zamišljanje publike ili opća korist zainteresiranih? Odgovor svakako nudi Pelešev Predgovor u kojem se „naš” i „jugoslavenski” odnosi na isto u pluralnom razumijevanju „ju-

² Peleševa disertacija dostupna je u knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Koraćeva nažalost nije. Obje su pak dostupne u Zbirci doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

goslavenskih prostora”: „Naša društvena zajednica sastavljena je od mnogobrojnih značenja (nastalih u različitim uvjetima koji, afirmirajući upravo svoje osnovne vrijednosti, mogu doprinijeti ostvarenju humanijih odnosa” (Peleš 1966: 7). Posve jasno, artikulirano i smisleno. Ostaje, međutim, pitanje zašto je ova iznimna studija naišla na recepciju koja je daleko od njezina smisla i značenja? Najbliže odgovoru jest aktiviranje poznate mentalne figure akademskog, a zatim i kulturnog nacionalizma i njegova malograđanskog habitusa. Plauzibilna pretpostavka da bi knjiga naišla na jači odjek da je zadržala naslov disertacije, upravo zbog rasporeda nacionalnih filologija, samo je jedan dio problema, i vjerojatno uključuje naknadno povijesno iskustvo raspada zajednice u kojoj je književnohistorijski bio moguć jugoslavenski roman. Drugi je svakako njezin diskurz, strukturalni pristup i analitički kategorijalni aparat za koji u to doba naše akademske sredine još nisu bile epistemčki spremne. Uvjeti proizvodnje književnog znanja i njegovo stanje nisu Pelešu išli u prilog. Vrijedi spomenuti da u to vrijeme Peleš, nakon što je poslije studija 1957. pokrenuo i uređivao kulturni časopis *15 dana*, uglavnom radi u literarnoj redakciji Radio Zagreba, a zatim i kao urednik Trećeg programa Radio Zagreba koji je 1964. započeo s emitiranjem – dakle izvan akademije. Godinu dana nakon što je knjiga objavljena odlazi u Francusku kao lektor i predavač na slavistikama Sveučilišta u Lilleu (1967./68.) i Parizu (Université Paris VIII – Vincennes, 1968.–1970.), da bi 1972. napokon dobio docenturu na zagrebačkom Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta.

Materijalna mikrohistorija Koraćeve knjige ponešto je drukčija.³ Nakon što je 1961. obranio disertaciju *Hrvatski roman u doba moderne. Dvadeset godina hrvatskog romana 1895–1914*,⁴ Korać, nakon trogodišnje stanke, započinje rad na *Hrvatskom romanu između dva rata 1914–1941*, odnosno njegovim riječima: rad na knjizi trajao je „od polovine 1964. do polovine 1967.”⁵

³ O Koraću usp. Marinković, Dušan. 2024. *Nalaženja Stanka Koraća. Otpor institucionalnoj asimilaciji*. SKD Prosvjeta. Zagreb.

⁴ Koraćeva disertacija jednako je tako objavljena s promijenjenim naslovom. Usp. Korać, Stanko. 1963. *Dvadeset godina hrvatskog romana 1895–1914. Rad JAZU*, knj. 333. 299–499.

⁵ Usp. Korać, Stanko. 1974. *Hrvatski roman između dva rata 1914–1941*. August Cesarec. Zagreb, str. 6.

Rukopis je objavljen tek 1972. u Radu JAZU, a ubrzo i kao samostalna knjiga, najprije 1974. i zatim već sljedeće 1975. godine.⁶ Godine u kojima je pisao pripovijeda sam Korać (2014), a zatim i faktografski iscrpnije Marinković (2024). Naime, nakon obrane doktorata Koraću su se ponudile dvije mogućnosti: da ostane na studiju narodnog jezika i književnosti / Odsjeku za jugoslavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prihvati asistentsko mjesto i predaje narodnu (danas: usmenu) književnost (formalno je na Odsjeku bio već izabran kao najbolji kandidat), za koju nije imao izraženiji afinitet, ili da na Pedagoškoj akademiji u Karlovcu odmah stekne (honorarnu) profesuru na predmetu Jugoslavenska književnost, uz poneko dodatno egzistencijalno obiteljsko obećanje. Odabire Karlovac u kojemu, dakle, od 1964. do 1967. dovršava rukopis o romanu od 1914. do 1941. Ubrzo nakon toga, 1968. ostao je bez posla, i po vlastitom svjedočenju „više od godinu dana klatio sam se između Karlovca i Zagreba da nađem neki posao” (Korać 2014: 65), da bi se napokon 1969. zaposlio u zagrebačkom Izdavačkom poduzeću Prosvjeta. Za Koraća u vrijeme pisanja teže je reći da radi izvan akademije, ali jednako tako nije baš blizu fakulteta odnosno sveučilišta.

Dakle dvojica književnih povjesničara, uvjetno, izvan / na rubu povlaštenih zidina akademije, zanimaju se problemom koji se dijakronijski nadovezuje: prvi romaneskni modernitet u dvokoraku (Koraćev) nastavlja drugi (Pelešev). Koje su njihove pozicije u odnosu na dostupno znanje i kako pristupaju problemu romana odnosno modernog romana? Čime raspolažu, u kakvim uvjetima proizvodnje rade i s kakvim alatom rukuju bivši učenici (bar neko vrijeme) zajedničke im karlovačke gimnazije?

Postavljena pitanja odnose se na konjunkturu odnosno na suženu adaptaciju onoga što se u historiografskoj tradiciji F. Braudela s jedne ili pak ekonomije s druge strane, može nazvati konjunkturu. U primarnom značenju *konjunktura* pokriva realno stanje aktivnosti u cjelokupnoj privredi ili nekom njezinu području, stanje u proizvodnji i prometu određene zemlje, prilike na

⁶ Usp. Korać, Stanko. 1972. Hrvatski roman između dva rata 1914–1941. *Rad JAZU*, knj. 362, str. 285–790. Tekst je dostupan u digitalnoj zbirci HAZU. Knjigu je objavio zagrebački August Cesarec pod istim naslovom dvije odnosno ponovio tri godine kasnije.

tržištu dobara i usluga ili pak stjecaj svih prilika o kojima ovisi ponuda, potražnja i cijene u određenom vremenu i prostoru. Braudel će joj u nadogradnji osnovnog značenja dodati novu dimenziju, ovom prilikom značajno dekontekstualiziranu, iako valja imati na umu njegovu problematiku „trajanja“:

Pojavljuje se nov način historijskog pripovijedanja, možemo reći 'kazivanje' o konjunkturi, ciklusu, čak i 'međuciklusu', koji nam predlaže izbor od desetak godina, četvrt stoljeća i, kao krajnju granicu, pola stoljeća klasičnog Kondratijevog ciklusa. (Braudel 1983: 103)

Zatim nastavlja:

Tako su Ernest Labrousse i njegovi učenici nakon svoga manifesta s posljednjega historijskog kongresa u Rimu (1955) pokrenuli široku anketu društvene historije, u cilju kvantifikacije. Vjerujem da neću iznevjeriti njihovu namjeru ako kažem da će ta anketa neizbježno težiti za određivanjem društvenih konjunktura (čak i struktura); ništa nam unaprijed ne jamči da će taj tip konjunktura imati istu brzinu ili sporost kao ekonomska konjunktura. Uostalom, zbog tih dviju važnih uloga, ekonomske i društvene konjunktura, ne smijemo gubiti iz vida druge aktere čije će ponašanje biti teško, možda nemoguće, odrediti zbog nedostatka točnih mjerila. Nauke, tehnike, političke institucije, mentalno oruđe, civilizacije (da upotrijebimo tu prikladnu riječ) također imaju svoj ritam života i rasta, i nova konjunkturalna historija bit će samo onda potpuna kad popuni svoj orkestar. (ibid.)

Preskočimo li rasprave o kvantitativnoj povijesti i namjere spomenutih aktera, zavodljivost ideje o „popuni orkestra“, kao i sve problemske nanose koji u teoriji historiografije i njezinoj metodologiji postoje na Braudelovim idejama, ostaje nam korisno stajalište da je konjunkturalna moguća kao znanstvena/naučna, da ima svoj ritam života i rasta, ali i da raspolaže specifičnim uvjetima proizvodnje.

Vrijedi stoga uputiti na dijagnostički intonirana uvodna stajališta dvojice književnih povjesničara. Peleš će kratko i jasno u Predgovoru uvesti kategoriju strukture i napisati:

Izbjegavao sam, koliko sam god mogao, da samo naznačim pojedine književne elemente. Trudio sam se da ih imenujem i postavim u određeni romansijerski kontekst. Pri tom sam se susretao s mnogobrojnim poteškoćama, budući da u teoriji romana još uvijek postoje velike praznine. (Peleš 1966: 7)

Zato napominje:

Nije mi bio cilj da napišem teoriju romana, već da otkrijem osobenosti jugoslavenskog romana, koji je rezultat naših društvenih prilika. Dakle, teorijski postupak ovdje je usredotočen na raščlanjenje književne pojave kao analize i posljedice određenih povijesnih kretanja. Nazvao sam knjigu poetikom, a ne teorijom – zato što nisam pojedina književna sredstva razradio izdvojeno, već sam ih uvijek sagledavao u sklopu književnog djela i društvene stvarnosti.

(ibid. 7–8)

Praznine ili manjkove dijagnosticira i Korać:

U nedostatku domaćih teoretskih pogleda na roman bio sam prinuđen da posegnem za stranim teoretskim stavovima. Za stranom književnom građom posezao sam gotovo uvijek kad sam u domaćoj građi naslutio dijete u povojima slično odraslom muškarcu u tuđini. Ako se nekome učini da to nema smisla, neka pokuša uvažiti potrebu za ukazivanjem na tendencije razvoja.

(Korać 1974: 6)

Praznine u teoriji romana i dijete u povojima ili odrasli muškarac u tuđini samo su signali konjunktura, znak da postoji relativna samosvijest o točki njezina razvitka.

Nedostatke književnoteorijskog obrazovanja Korać će u naknadnom memoarskom diskurzu „čovjeka bez domovine” spočitnuti i svom fakultetskom obrazovanju (diplomirao je 1956., iste godine kad i Peleš), detektiravši sve pluseve i minuse svojih nastavnika. Flaker, primjerice, na njega nije ostavio dojam („Vidjelo se da nije bio oduševljen tim poslom, što je nama bilo krivo”, Korać 2014: 54), a J. Kaštelan uopće nije ispunio minimum očekivanja:

Kaštelanu su dali da predaje teoriju književnosti o kojoj nije znao mnogo. Očekivali smo teoriju stiha o kojoj je bilo više literature nego o teoriji proze, pošto se radilo o pjesniku, naše očekivanje bilo je normalno. Ali mi smo gledali kako se čovjek muči sa jednim predmetom koji je važan, a za koji on nije bio pripremljen. Na ispitima nismo znali šta treba odgovarati niti je on znao šta treba pitati. Tek s pojavom S. Petrovića na komparativnoj bačen je u sjenku Kaštelan, ali mi smo već diplomirali. (ibid. 55)

Na stranu ogorčenost koja probija iz Koraćevih memoarskih zapisa, kao i akademski trač kao žanr svoje vrste. Za potrebe ove rasprave svakako vrijedi zabilježiti zapažanje o brojnosti literature iz područja teorije stiha, u odnosu

spram naslova iz teorije proze. Drugo Koraćevo memoarsko spominjanje Flakera jednako tako govori o konjunkturi u vrijeme kad je pisao disertaciju. Odnosi se na danas teže dokučivu činjenicu da se moguće rješenje za proučavanje romana ili barem uputa traži u priručniku naslovljenom *Uvod u književnost*, ali takvi su materijalni uvjeti proizvodnje. Dakle, godina je 1961. kad taj priručnik izlazi iz tiska, a Korać traga za stručnom literaturom i zaključuje:

Ja sam znao da neću u svemu naći potrebne formulacije, da će ponegdje biti nedostataka u teorijskom obrazloženju, da nema literature o romanu osim engleskih i ruskih primjera (Persi Labok, N. G. Forster i Viktor Šklovski), a u domaćim književnostima ništa sistematsko. Trebalo je krčiti put. Ono što me držalo kod te teme jest vjera da ću prepoznati modernistički tekst i da je važno da utvrdim koje su razlike modernističkog teksta prema romantičarskom i realističkom. To mi se činilo za početak najvažnije. Pošto se o romantizmu i realizmu znalo više, trebalo je naći tekstove koji odstupaju od tih poznatih struktura. Istovremeno je Flaker objavio studiju o romanu i noveli u Petre-Škrebomovom *Uvodu u književnost* (1961). Iz toga Flakerovog prikaza vidjelo se da smo mi daleko od istorijskih, teorijskih i tipoloških kriterija za proučavanje romana. Taj mi tekst nije mogao pomoći u nastojanju da istorijski i teorijski napravim red u šezdeset romana koliko ih je izišlo u tih dvadeset godina.

(Korać 2014: 57)⁷

Ipak, priznat će Korać, pomogle su mu koju godinu ranije prevedene knjige G. Lukácsa. *Istoriski roman* (prev. 1958.), koja mu je bila korisna za problem utvrđivanja razlika modernističkog teksta spram realističkog i romantičarskog, a zatim i *Problem realizma* (prev. 1957.) i *Današnji značaj kritičkog realizma* (prev. 1959.), iako se s nekim stajalištima u te dvije realističke knjige nije posve slagao.

Infrastruktura, dakle, nije bajna, struka se u modernom smislu riječi tek uspostavlja, kao što se razvija i njezina samosvijest. I to je prva granica (romana). Razmotrimo li stanje tog dijela konjunktura na koje referira Korać, veoma jasno proizlazi da, iako postoji izniman interes, domaća javnost – uz

⁷ N. G. (Forster) je očevitna pogreška tehničke naravi, radi se naravno o E. M. Forsteru čija knjiga *Aspects of the Novel*, objavljena prvi put 1927., izlazi prevedena u nastavcima u sarajevskom časopisu *Izraz* 1965. pod naslovom *Vidovi romana*. Korać (1974) uvrštava taj prijevod u popis literature.

ponovljenu ogradu o onodobnoj dostupnosti – raspolaže s poljem prevedenoga književnog znanja koje čine, uz spomenute Lukácsa, E. M. Forstera i Flakera: L. Edel, *Psihološki roman* (1961), A. Kettle, *Engleski roman* (1962), R. M. Alberes, *Istorija modernog romana* (tek 1967) i L. Goldman *Za sociologiju romana* (isto 1967, svega tri godine nakon izvornika). Preveden je i neki teorijski klasik poput *Načela književne kritike* (1964) I. A. Richardsa, *Teorije književnosti* (1965) R. Welleka i A. Warrena i Wellekovih *Kritičkih pojmova* (1966). Što se pak domaćih stvari tiče, neizostavnu i iznimno važnu točku predstavlja *Kritika i djelo* (1963) S. Petrovića, zatim *Stilovi i razdoblja* (1964) Z. Škreba i A. Flakera i *Negativni junak* (1965) N. Miloševića, ali i niz prijevodnih tekstova i rasprava domaćih autora u onodobnoj periodici. Vrijedi napomenuti da Tz. Todorov u to vrijeme francusku, pa i svjetsku, javnost upoznaje s radom ruskih formalista, objavivši *Théorie de la littérature. Textes des formalistes russes* (1965), a znameniti naratološki broj časopisa *Communications* (8, 1966), *Recherches sémiologiques: l'analyse structurale du récit*, izlazi godinu kasnije, kad i Peleševa *Poetika jugoslavenskog romana*. Sve ostalo što može u naporu pomoći, od *The Rhetoric of Fiction* (1961) W. C. Bootha do *The Nature of Narrative* (1966) R. Scholesa i R. Kellogga, od *Bauformen des Erzählens* (1955) E. Lämmerta preko *Die Logik der Dichtung* (1957) K. Hamburger do *Typische Formen des Romans* (1964) F. K. Stanzela – dakle tek niz probranih klasika, još je negdje u recepcijskom zraku istodobnosti konjunktura i relativne dostupnosti. S druge strane Bahtin, koji će se uskoro uspostaviti kao najfrekventnija adresa za većinu pitanja upućenih romanu kao žanru, tek kreće s drugom i naknadnom sovjetskom recepcijom (knjiga *Problemi poetike Dostojevskog* izlazi 1963., 34 godine kasnije u odnosu na prvu „redakciju” teksta objavljenu 1929.) kao prvim preduvjetom buduće globalne popularnosti, iako je u sveukupnom opusu jedva koju stranicu posvetio problemu modernog romana. Kako onda razriješiti temeljni problem u konjunkturi „velikih praznina” i „djeteta u povojima”, kako „iskrčiti put”, a pritom obraditi dvadesetak (Peleš) ili 160 romana uz onih ranijih 60 iz dionice moderne u disertaciji (Korać)? Zato je druga granica romana – granica metode.

Korać je u svom „krčenju puta” – prije nego što će poduzeti analizu i gotovo „demografskom metodom”, arhivski temeljito popisati i opisati romaneskni

materijal u partikularnosti nacionalne književnosti – u uvodu, na stanoviti način, pribjegao filozofiji modernog romana. Okvir gradi iz ključnih odabranih filozofema vremena, definiravši i žanr u skladu s takvim okvirom:

Roman se javlja u obliku filozofske ispovijesti bez obzira na to u kome je licu napisan, jer i onda kad je napisan u trećem licu singulara, mi osjećamo da pripovjedač iznosi pred nas intimnu, subjektivnu i pojedinačnu historiju koja se podiže na podlozi historijskog i socijalnog univerzuma. (Korać 1974: 7)

Zatim preko ideje totaliteta, Hegela i Lukácsa, dolazi do dijagnoze epohe, gotovo na način klasičnih određenja moderniteta iz prve polovice 20. stoljeća kao svojevrsnog „gubitka središta”. Od Heideggera i Schelera (*Položaj čovjeka u kosmosu*) do, njemu očividno omiljenog Camusova *Mita o Sizifu*, slijedi struktura polja kao dijagnostika epohe modernosti: „osjećanje da nema jedinstva svijeta”, bog je sišao u svijet koji više nije cjelina ili pak „što su stvari (indeterminističke) i tko je gospodar svijeta iz kojeg je izgnan Bog”. Dakle, klasična „bačenost u svijet” – nema koherentnosti nego vlada rascjepkanost, parcijalnost predmetnosti i plošnost likova, otuđenost pojedinačnog i detalj kao način prikazivanja predmeta. Dominira sadašnjost odnosno svakidašnjica (podijeljena na rad i dokolicu). Duhovna dokolica pak ne postoji, nestaje „patos zdravlja”, iako postoji težnja za povratkom (smislom). Čovjek je ostavljen samom sebi, mašta o radu, stvaranju i povratku u djelotvornu stvarnost. Ukratko: to je slika svakidašnjice kao istinskog predmeta i sadržaja romana, a književnost traga za apsurdom i metafizičkim suštinama koje iz nje proizlaze i preuzima od filozofije metafizičku potragu. Tako Korać dolazi do klasičnih mjesta modernog i nalazi u njemu intelektualnu angažiranost koju negdje nazivamo esejizmom, a negdje metafizičko-filozofskom diskurzivnošću, što čitatelja u načelu dovodi do poteškoća u recepciji. Međutim, zašto bi čitatelj koji živi upravo u takvu svijetu imao poteškoće u čitanju romana koji pripovijedaju taj isti svijet, nije pitanje upućeno samo Koraćevu stajalištu, nego i nizu sličnih pokušaja tumačenja modernog romana.

Iz ovakva dijagnostičkoga interpretativnog okvira proizlazi kataloški-interpretativno definirana tipologija: (1) historijski roman, (2) psihološki roman, (3) društveni roman, (4) romani s političkom tendencijom, (5) romani o ratu,

(6) romani naturalističkih tendencija i (7) romani s izrazitom lirskom obradom. Naposljetku su svrstani u četiri tipa: tradicionalni i moderni tokovi, psihološki roman, društveni roman (u dva slijeda) i zatim historijski. Vrijedi podsjetiti da je Korać u disertaciji, odnosno radu o hrvatskom romanu 1895.–1914., upotrijebio posve jednak metodološki postupak. Jednako je i započeo rad „Filozofijom i estetikom romana”, uz ponešto jednostavniju sljedeću tipologiju: psihološki, društveni i historijski roman (2. dio društveni historijski).

Peleševa metoda je suprotna. Iz analize književne strukture krećemo do dijagnostike književnog polja, a zatim i historijskog vremena. Minucioznom analizom korpusa (spominje da je u razdoblju od 1945. do 1961. objavljeno oko 400 romana), Peleš će doći do stanovite koncepcije mentaliteta, preciznije njihove romaneskne istodobnosti, još preciznije u romanima aktualizirane istodobnosti raznovremenog: „U jugoslavenskome društvenom kretanju dvadesetog stoljeća karakteristična su tri mentaliteta: primitivni, civilizirani (građanski) i revolucionarni” (Peleš 1966: 253). U fusnoti će dodati da postoje i isprepletene pozicije jer čistih tipova nema. Naravno, primitivni egzistira u okviru skućene proizvodnje, njegovo razumijevanje proizlazi iz održanja puke egzistencije, sve izvan dohvata jest mistično, samosvijest ne postoji. Građansko odnosno malograđansko nadilazi primitivno, usredotočuje se na stjecanje, uz kreativne snage koje se suprotstavljaju tom modelu, ali stvarno rješenje ne traže izvan građanskog opstojanja. Izlazak iz slijepe ulice je revolucionarni, stvaralački mentalitet kao razrješenje i prevladavanje opreka. Ta tri mentaliteta – svojevrsna susljednost u progresiji, ali i dinamička istodobnost varijantnih korelacija – jesu ujedno i osnovna značenja u konstelaciji jugoslavenske društvene svijesti koja je predmet literarnog istraživanja suvremenoga jugoslavenskog romana. Svaki roman proizlazi iz te situacije i nastoji zahvatiti neki od njezinih aspekata.

Drugo važno obilježje Peleševe knjige jest razrađeni kategorijalno-analitički aparat, što bi se u sustavnijem komparativnom čitanju pokazalo kao ogleđan primjer strukturalne analize, čiji diskurz kao da počiva na zasadama razumijevanja književnosti Praškoga lingvističkog kruga i iznimno podsjeća na ideju dinamike književnih struktura F. Vodičke, dakle strukturalni/strukturalistički pothvat koji obuhvaća radove od 1940-ih pa do knjige *Struktura*

vývoje koja je objavljena 1969. (Vodička: 1987, 1998). Usto, analitika je bliska isticanju kolektivne svijesti u pionirskom semiološkom radu J. Mukařovskog (1999) „Umjetnost kao semiologijska činjenica” iz 1936. Stoga Peleš naglašava:

Kao svaka stvaralačka manifestacija i književnost ima svoju liniju razvoja. Literarna svijest – kako se može nazvati sveobuhvatnost literarnih otkrića stvarnosti – dio je društvene svijesti. Stanje literarne svijesti jest cjelovitost književnih nastojanja jednog vremena i prostora. Književno djelo je rezultanta, s jedne strane, stanja društvene svijesti (koja je i objekt literarnog traženja) i, s druge, stanja literarne svijesti (a u njoj su naravno sadržane tradicija i suvremene tendencije). (Peleš 1966: 10)

Međutim, vratimo se kategorijama: mikrokozmički (esejizam i poetizam) i makrokozmički, induktivni i deduktivni roman, sinuozna i kulminaciona fabula, epizoda i epizodna jedinica, horizontalna, vertikalna i asocijativna (asocijativno-temporalna) kompozicija, zatim problemsko-temporalna kompozicija, samopripovjedač, pa niz definiranih pripovjednih postupaka i pojašnjenja njihove funkcije u romanu, da spomenemo samo neke odrednice u vrijeme kad strukturalni/strukturalistički pristup književnom tekstu ulazi u svoje najplodnije godine. Posrijedi su elementi koherentnog kategorijalnog sustava analize i tumačenja, međusobno kompatibilni, dijagnostički i naratološki precizni. Konjunktura pokazuje pojmovnu disciplinu, nema miješanja registara različita porijekla i dometa. Na djelu je primjerna realizacija konjunkturane krilatice što je tih godina izbacuje J. Lotman (1968), naime, proučavanje književnosti mora postati/biti znanost.⁸ Peleš u potpunosti dijeli tu „strukturu osjećaja”.

Usto, Peleš će uspostaviti dinamičku tipologiju jer romaneskna struktura u svim svojim značenjskim sastavnicama stvara dvostruku artikulaciju: dolazi iz društvene svijesti i otkriva konkretno historijsko društveno stanje:

Struktura romana kao dio romansijskog sadržaja rezultat je konstelacije društvene svijesti. Analizom tipičnih strukturalnih odnosa u romanu otkrivaju se, kao što je rečeno, i neke karakteristike društvenog stanja određenog vremena. (Peleš 1966: 16)

⁸ Lotmanova krilatica zapravo je naslov njegova teksta iz 1967. Transliterirano: *Literaturovedenie dolzhno byt' naukoj*.

Tako u B. Ćopiću i M. Božiću nalazi kontinuitet tradicije, u I. Andriću kronikalnost romana, u P. Šegedinu i V. Desnici težnju k esejizmu, O. Davičo i M. Bulatović kategorizirani su kao romansijerski poetizam, a D. Ćosić i M. Lalić predstavljaju poetske vidove sinteze induktivnog i deduktivnog. Te se karakteristike pokazuju kao tipovi i varijante između tipova već spomenutih triju mentaliteta.

Napokon, odnos žanra i svijeta kao posljednja granica. Pitanje tog odnosa zvuči pomalo „starinski”. Vrijedi razmisliti zašto je tome tako. Korać bira liniju koja će ubrzo postati rubna u odnosu na dominantni smjer književnoga znanja u 1960-im, što nipošto ne znači da je manje vrijedna. Peleš pionirski nagovještava dominantni smjer strukturalne povijesti književnosti i naratologiji veoma blizak način analize konkretnih tekstova, izvlačeći iz njih dalekosežne književnopovijesne i društvene zaključke. Zato ne okoliša oko humanog uloga u humanistiku i mjesta što ga književnost kao jedan od njezinih kreativnih predmeta zauzima. S obzirom na konjunkturu taj analitički (utopijski) ulog, svijet kojem se preko književnosti uzima mjera da bi ga se u konkretnosti historijske artikulacije spoznalo, danas, nažalost, pomalo zvuči kao atavizam. To ne znači da ne postoje relevantni odgovori, ali to su odgovori na neka drukčija pitanja. Konjunktura se promijenila, kao što su se promijenili i materijalni uvjeti proizvodnje književnog znanja. Ali to nas nipošto ne opravdava što sudjelujemo u povijesti humanistike kao u povijesti njezinih zaborava. Ostaje još vidjeti što *Zastave* imaju s tim.

Bibliografija

Braudel, Fernand. 1983. *Historija i društvene nauke*. Dugo trajanje. ČSP 15/2. 99–122.

Chvatík, Květoslav. 1981. *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie und Geschichte*. W. Fink. München.

Korać, Stanko. 1963. Dvadeset godina hrvatskog romana 1985–1914. *Rad JAZU*, knj. 333. 299–499.

Korać, Stanko. 1972. Hrvatski roman između dva rata 1914–1941. *Rad JAZU*, knj. 362. 285–790.

Korać, Stanko. 1974. *Hrvatski roman između dva rata 1914–1941*. August Cesarec. Zagreb.

- Кораћ. Станко. 2014. Сјећања човјека без домовине. *Љетопис. СКД Просвјета* XIX. Загреб. 22–65.
- Lotman, Jurij M. 1968. Tumačenje književnosti mora postati znanost. *Mogućnosti* 15/5–6. 717–724. (prev. B. Donat)
- Marinković, Dušan. 2024. *Nalaženja Stanka Koraća. Otpor institucionalnoj asimilaciji*. Prosvjeta. Zagreb.
- Mukařovský, Jan. 1999. Umjetnost kao semiologijska činjenica. *Književne strukture, norme i vrijednosti*. Matica hrvatska. Zagreb. 122–131. (prev. P. Jirsak)
- Peleš, Gajo. 1964. *Poetika suvremenog hrvatskog i srpskog romana*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Peleš, Gajo. 1966. *Poetika suvremenog jugoslavenskog romana (1945–1961)*. Naprijed. Zagreb.
- Водичка. Феликс. 1987. *Проблеми књижевне историје*. Књижевна заједница Новог Сада. Нови Сад. (prev. А. Илић)
- Vodička, Felix. 1998. *Struktura vývoje: studie literárněhistorické*. Dauphin. Praha.

BOUNDARIES OF THE NOVEL (PELEŠ AND KORAĆ)

Summary

After a cursory glance at the local state of literary scholarship in the 1960s, the paper proceeds to analyse two exemplary treatments of the modern novel: "Poetics of Contemporary Yugoslav Novel 1945-1961" by Gajo Peleš and "Croatian Novel between the World Wars 1914-1941" by Stanko Korać. Foregrounding the specific conditions for producing literary history in the dynamics of exchange between the local and the global situation of literary studies, three genre boundaries are held up to scrutiny, pertaining respectively to epistemology, the method of inquiry, and the relation of the novel to the actual social reality.

Keywords: Gajo Peleš, Stanko Korać, modern novel, knowledge of literature, conjuncture, conditions of production